

СТРУКТУРА І СЕМАНТИКА МОВНИХ ОДИНИЦЬ

УДК 811.161.2'373

О. А. Бакун

СТРУКТУРНО-КОНТЕКСТУАЛЬНА ТИПОЛОГІЯ СЕГМЕНТНИХ КОНСТРУКЦІЙ З НАЗИВНИМ РОЗ'ЯСНЮВАЛЬНО- ПОЯСНЮВАЛЬНОГО ЗМІСТУ ЯК ЕКСПРЕСИВНИХ СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Бакун О. А. Структурно-контекстуальна типологія сегментних конструкцій роз'яснювально-пояснювального змісту як експресивних синтаксичних одиниць української мови.

У статті досліджено один із прагматичних різновидів називного роз'яснювально-пояснювального змісту – називний атрибутивної характеристики. Виокремлено структурно-контекстуальні типи таких конструкцій, характерних для мови газет.

Ключові слова: сегментна конструкція, називний роз'яснювально-пояснювального змісту, називний атрибутивної характеристики.

Бакун О. А. Структурно-контекстуальная типология сегментированных конструкций с именительным разъяснительно-пояснительного смысла как экспрессивных синтаксических единиц украинского языка.

В статье исследуется один из прагматических разновидностей именительного разъяснительно-пояснительного смысла – именительный атрибутивной характеристики. Выделено структурно-контекстуальные типы таких конструкций, характерных для языка газет.

Ключевые слова: сегментированная конструкция, именительный разъяснительно-пояснительного смысла, именительный атрибутивной характеристики.

Bakun O. A. Structure-semantical typology of segmental constructions nominative of elucidatory-explanatory matter as expressive units.

In the article we study one of the variety of segmental constructions nominative of elucidatory-explanatory matter – nominative of attributive description. Structure-contextual types of this constructions peculiar for newspaper language are distinguished.

Key word: segmental construction, nominative of elucidatory-explanatory matter, nominative of attributive description.

Сегментна конструкція (СК) з називним роз'яснювально-пояснювального змісту є розчленованою експресивною структурою, значення якої можна зрозуміти лише через взаємодію засобів мовного коду – сегмента і постсегментного компонента. У таких структурах без формальних засобів зв'язку спостерігаються приховано виражені смисли, тобто істотніше відокремлення сегмента і постсегментного компонента. За таких умов для актуалізації одного з елементів конструкції відбувається розчленовування його контекстуально-синтаксичної структури, оскільки будь-яке синтаксичне явище ґрунтується на контекстуальних відношеннях його частин.

З огляду на це можемо стверджувати, що в утворенні «інформаційно-семантичної структури висловлення» [2, с. 37] беруть участь і процеси інтеграції, або взаємодії компонентів висловлення. Під інтеграцією розуміємо взаємодію між компонентами синтаксичної структури

висловлення, через яку і виникають у цій структурі додаткові контекстуально-синтаксичні значення і відношення. Залежно від комунікативних намірів (інтенцій) мовця у СК відбувається процес розчленування її структури, а тоді слухач (читач) у думках відновлює структурні зв'язки конструкції, тобто відбувається процес інтеграції компонентів СК. Справедливим, на нашу думку, є твердження Є. О. Кулакової про те, що СК пов'язані з прагненням мовця якомога точніше передати свою думку адресатові, є «прикладом взаємодії синтаксису, семантики і прагматики» [1, с. 1]. Тому вважаємо актуальним дослідження структурно-контекстуальних особливостей одного із прагматичних різновидів СК – з називним роз'яснювально-пояснювального змісту – називного атрибутивної характеристики.

Предметом дослідження ми обрали називний атрибутивної характеристики як один із аспектів дослідження СК з називним роз'яснювально-пояснювального змісту, регламентованих обсягом статті. За джерело фактичного матеріалу маємо заголовки сучасних газет («Високий замок», «Голос України», «Експрес», «Подільські вісті», «Україна молода»). Мета дослідження передбачає виявлення в аналізованих газетних текстах одного з прагматичних різновидів СК з називним роз'яснювально-пояснювального змісту – називного атрибутивної характеристики. Визначена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) вивчити науково-теоретичну літературу з досліджуваної проблеми; 2) шляхом суцільної вибірки закарткувати фактичний матеріал – називний атрибутивної характеристики – із газет «Високий замок», «Голос України», «Експрес», «Подільські вісті», «Україна молода»; 3) описати функціонально-стилістичні особливості функціонування називного атрибутивної характеристики в газетних заголовках. Усього нами дібрано, закартковано та проаналізовано 1200 СК.

Аналіз фактичного матеріалу засвідчує, що особливістю називного атрибутивної характеристики є вказівка на одну постійну або досить сталу ознаку суб'єкта, названу сегментом: *Ліна Костенко: хист, виправданий долею* (ГУ, 2010, листопад, 20). Як бачимо, постсегментний компонент вказує на стійку ознаку, яка характеризує суб'єкт, названий сегментом.

Цей підтип називного роз'яснювально-пояснювального змісту містить (зазвичай у постсегментному компоненті) інформацію, що характеризує особу, названу номінативом, або різні предмети та явища навколишнього світу, тому суб'єкт (компонент, який характеризують) може бути виражений конкретно-предметними й абстрактними іменниками певних лексико-семантичних груп, які ми подаємо нижче.

Серед конструкцій з називним атрибутивної характеристики з конкретно-предметним суб'єктом виокремлюємо дві підгрупи: 1) називний атрибутивної характеристики з конкретно-предметним іменником, що

позначає особу; 2) називний атрибутивної характеристики з конкретно-предметним іменником, що позначає неживий конкретний предмет.

Перша підгрупа репрезентована конструкціями, сегмент яких виражений антропонімами або, рідше, іменниками, що позначають істоти. СК цього типу характеризують людину в різних аспектах:

– фізичний стан суб'єкта: *17-річний філіппінець – найменший чоловік у світі* (ВЗ, 2011, березень, 11);

– морально-етична характеристика суб'єкта. Фактичний матеріал фіксує такий різновид конструкцій, у яких виражається негативна оцінка, як-от: *«Симон Петлюра»: пізнати і застерегти* (ГУ, 2009, жовтень, 08). Іноді в постсегментному компоненті поєднуються негативні та позитивні характеристики суб'єкта: *Контадор: герой, шахрай чи жертва?* (ВЗ, 2010, жовтень, 11). У таких конструкціях читачеві пропонується самостійно з'ясувати питання: позитивний чи негативний суб'єкт;

– характеристика суб'єкта за навиками і звичками: *Микола Довгалюв: пісні, які пам'ятає Україна* (ПВ, 2010, жовтень, 14); *Катя Зеленко: льотчик, корабель і планета* (ГУ, 2009, червень, 02); *Святослав Довгалюв – голос української класики* (ВЗ, 2011, березень, 15).

Називний атрибутивної характеристики із загальним конкретним іменником, який позначає неживий конкретний предмет, містить у сегменті конкретний іменник. СК такого різновиду кваліфікує неживий суб'єкт у таких аспектах:

– фізичні ознаки предмета (якість, матеріал, склад та ін.): *Натуральні вітаміни: сила природи* (ВЗ, 2009, березень, 15); *Афіша: театри, виставки, концерти, музеї...* (ВЗ, 2011, березень, 10); *Ламінат: стильно, практично, економно* (ВЗ, 2009, травень, 21);

– оцінка предмета за функціями, які він виконує: *Інфрачервоний обігрівач: світла бере мало й гріє не дуже* (ВЗ, 2009, жовтень, 15); *Президентське слово: як дав, так і забрав* (Е, 2011, березень, 11). СК цього різновиду емоційно-експресивно забарвлені, оскільки автор дає позитивну або негативну оцінку функціям, які виконує предмет.

При позитивній експресивно-оцінювальній інформації вживається лексика з позитивно оцінним компонентом значенням: *Футбольна Росія: час європейський* (ВЗ, 2010, вересень, 20); *Суперкомп'ютерні технології: українська перспектива* (ГУ, 2009, червень, 05); *«Дакар – 2011»: український прорив* (ВЗ, 2011, січень, 17).

Часто вживаються СК з негативною оцінкою: *Сільський бюджет: з грошима туго* (ГУ, 2011, лютий, 09); *«24 години Ле-Мана»: випробування нервів та металу* (ВЗ, 2011, січень, 10); *ФК «Львів»: нефарт останніх хвилин триває* (ВЗ, 2009, квітень, 14); *Україна – Європа: кінець «медового місяця»* (ВЗ, 2010, вересень, 21). Як і у СК з позитивною оцінкою, у називному атрибутивної характеристики негативна оцінка виявляється через використання лексичних одиниць, що містять негативний оцінний

компонент значення: *туго, випробування, нефарт*, а також слів, вжитих у переносному значенні, наприклад, «*медовий місяць*».

Як і в попередньому різновиді називного характеристикації, у цій підгрупі автор часто пропонує читачеві самостійно оцінити предмет, названий сегментом, за функціями, ним виконуваними. У такому разі автор вживає обидва варіанти (і позитивний, і негативний): *Вибух у дитсадку: випадковість чи недбалість* (ГУ, 2010, листопад, 18). Сумніви автора щодо розв'язання тієї чи тієї проблеми, заявленої в сегменті, виражаються за допомогою питальної інтонації: *Автобус у місті: джерело небезпеки або засіб пересування?* (ГУ, 2010, листопад, 23); *Трамвайний квиток: 1 грн. 30 коп. чи півтори гривні?* (ВЗ, 2010, листопад, 25);

– оцінка предмета з погляду авторського ставлення до нього: *«Міленіум»: суто шведська історія, цікава світу* (ВЗ, 2011, січень, 18); *Хмельницький цукро завод: шанс на одужання* (ПВ, 2010, вересень, 09).

Виокремимо такі функціональні різновиди цієї підгрупи:

– постсегментний компонент СК вказаного типу передає авторські емоції, оцінку предмета, який є сегментом: *Вибори у США: Обама втрачає більшість у Конгресі й Сенаті* (Е, 2010, листопад, 03); *«Амністія» для забудовників: не все так просто* (Е, 2010, серпень, 24); *Митниця: від зміни місць доданків сума не змінюється* (ГУ, 2011, лютий, 12);

– постсегментний компонент виявляє авторське бачення проблеми, визначеної сегментом конструкції: *Вибори для зірок естради – найурожайніший час* (ВЗ, 2009, жовтень, 15); *Стан питомої води у столиці: кювети занедбано, а з-під крана можна отримати рак* (УМ, 2011, січень, 28); *Forex club: заробляй гроші там, де вони є!* (ПВ, 2010, вересень, 05);

– постсегментний компонент може пропонувати шляхи розв'язання проблеми (вказівки автора): *АЕС: закрити не можна продовжити (кому поставлять 10 грудня)* (Е, 2010, листопад, 29); *«Телетріумф»: візьмемо як не якість, то кількістю* (УМ, 2010, липень, 23); *Помилки аграрних реформ – виправляти негайно!* (ПВ, 2010, червень, 24).

Отже, такий різновид конструкції подає не лише характеристику явища, але й авторське ставлення до самого явища або предмета, а також до функцій, які він виконує.

Серед конструкцій з називним атрибутивною характеристикації з абстрактним суб'єктом виокремлюємо лише одну – називний роз'яснювально-пояснювального змісту, що характеризує абстрактний суб'єкт.

У СК як абстрактний суб'єкт використовуються лексичні одиниці, які вказують на фізичні та психологічні реалії. Виділяємо такі функціональні різновиди цієї групи конструкцій:

– постсегментний компонент подає авторську оцінку, характеристику субстантива, названого у сегменті: *Комуністичний крах:*

молдовський варіант (УМ, 2009, квітень, 08); *Вибух у Домодєдово: 31 загиблих, 130 поранених* (Е, 2011, січень, 24); *«ДахаБраха»: ідеальна музика на експорт* (ВЗ, 2010, грудень, 28);

– авторське бачення проблеми: *Творчий вечір Ліни Костенко: квитки продано!* (ВЗ, 2011, січень, 28); *Ультиматум терористів: або 4,2 млн. євро, або ... масові жертви* (ВЗ, 2011, січень, 21); *Прогноз погоди: буде мігрень!* (ВЗ, 2010, вересень, 23);

– шляхи розв'язання проблеми, поданої у сегменті: *Грип: більше трьох не збиратися!* (ГУ, 2010, грудень, 16); *ЄС – Росія – США: не заблукати б знову в трьох соснах* (ГУ, 2010, квітень, 13);

– досить часто в постсегментний компонент таких конструкцій автор виносить питання для роздумів: *Водопілля: чи очікувати біди?* (ПВ, 2010, лютий, 25). На наш погляд, такі СК приваблюють читача своєю дискусійністю, можливістю посперечатися або погодитися з автором: *Гексалобензол: не вивозити в Англію, а переробляти в Україні?* (ГУ, 2011, лютий, 02); *«Непонятки» з пенею: за день копійка чи десять копійок?* (ВЗ, 2011, січень, 30); *Вегетаріанство: користь чи шкода?* (ВЗ, 2009, лютий, 05).

Отже, різновид СК з називним роз'яснювально-пояснювального змісту – називний атрибутивної характеристики – представлений двома підгрупами: 1) СК, що характеризують конкретно-предметний суб'єкт (живий або неживий); 2) СК, що характеризують абстрактний суб'єкт. У таких СК постсегментний компонент розкриває певні ознаки, властивості, стан номінативу, що є сегментом, або містить суб'єктивне авторське ставлення до описуваного явища.

Література

1. Кулакова Е. А. Сегментированные предложения с выделительными оборотами (на материале французских текстов XVII – XVIII вв.) : автореф. дис. на соиск. науч. степ. канд. филол. наук : специальность 10.02.04 «Германские языки» / Е. А. Кулакова. – СПб., 1993. – 16 с.

2. Мойсейчук Я. К. Синтаксические структуры актуализации в современных германских языках (на материале английской и немецкой диалогической речи) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Я. К. Мойсейчук. – СПб., 2004. – 182 с.

Список використаних джерел

ВЗ – Високий замок – 2009. – квітень-березень. – 2011.
 ГУ – Голос України. – 2009. – квітень-березень. – 2011.
 Е – Експрес. – 2009. – квітень-березень. – 2011.
 ПВ – Подільські вісті. – 2009. – квітень-березень. – 2011.
 УМ – Україна молода. – 2009. – квітень-березень. – 2011.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2011 р.